

БРОЈЕВИ

Бројеви су се од псл. до данас мало променили – ако се изузму регуларне фонетске промене.

По изузетку – број 1000 некада је гласио **tysq̃t'i* (тйсућа), а сада је на његовом месту раширена позајмљеница из грчкога: *хиљада*.

Такође, редни број *груџи* раније је гласио вѣторѣн, стсл. (отуда вѣторѣникѣ, уѣторак).

[вѣторѣ, -ѣн num. ord. : дроугѣ, -ѣн pron.-adj.]

Најзначајнија је разлика у морфолошким одликама основних бројева. У прошлости су сви они били променљиви, а данас се деклинирају *један/једна/једно*, а све ређе *два/две*, *ѣри*, *чеѣири* (угл. се користе њихови основни облици у свим падежима); деклинирају се као именице: *сѣоѣина*, *хиљада*, *милион*, *милијарда* (ове речи су само по својој функцији у овој групи /међу бројевима/, иначе су по морфолошким особинама именице).

Дакле, од правих бројева (бројних придева 1–4, бројних именица 5–) добили смо бројне прилоге, с изузетком броја 1 и појединих именица (100, 1.000, 1.000.000...).

ОСНОВНИ БРОЈЕВИ

Данас су у српском **променљиви бројеви 1–4**, од којих **само бројеви један и два** разликују и граматички род, док се 3 и 4 мењају само по падежима.

[·**ѧ**·] **јѧнѧ** (јѧдѧнѧ) | **јѧнна** (јѧдѧнна) | **јѧнно** (јѧдѧнно) – начелно функционише као *singularia tantum* (само јѧдн.) и **мења се по тврдој варијанти заменичке промене** (типа тѧ, та, то).

***Може имати и множину** када стоји уз именице које имају само **множ.** (јѧдннн, јѧдннѧ, јѧдннна).

Поред основе јѧнѧ у косим падежима (= осим N/Асс sg м. р.) сусретала се и друга **основа јѧдн-**.

У срп. јез. ова друга основа је преовладала за ознаку броја (јѧдѧн > јѧдан), док је прва преостала као придев јѧдини, јѧдина, јѧдино, а таква реч је постојала и у стсл. (јѧднѧн).

[јѧдинѧ, -ѧ, -ѧ] „искључиво јѧдан, само јѧдан“ (РСЈ)]

[·**Ѣ**·] **дѢѧѧ** (ѧѧѧ) | **дѢѧѧѧ** (ѧѧѧѧ) | **дѢѧѧѧ** (ѧѧѧѧ) – *dualia tantum* (**само двој.**) и **мења се по тврдој**

варијанти заменичке промене (типа **та**, **тѣ**, **тѣ**).

N=A(V)du	дѣва/оба, дѣвѣ/обѣ, дѣвѣ/обѣ
G=Ldu	дѣвою/обю
D=Idu	дѣвѣма/обѣма

У данашњој деклинацији извршено је прегруписавање с G–L на D–I–L; свршеци су двојински.

NA(V)	два м.р. с.р.	дв(иј)е ж.р.
G	двају м.р. с.р.	двеју (двѣју) ж.р.
DIL	двама м.р. с.р.	дв(иј)ема ж.р.

[ѣ] трѣ (< *trъje) | трѣ | трѣ – **pluralia tantum** (**само множ.**) и мења се по именичкој ѣ-промени (тип гостѣ, одн. костѣ).

Npl трѣ (трѣ) | трѣ | трѣ
 Gpl трѣ (< *trъjъ)
 Dpl трѣма

...

У данашњој деклинацији као и код броја два (по промени некадашње двојине, премда је овај број није имао):

NA(V)	ѣри
G	ѣрију
DIL	ѣрѣма

[ѣ] четѣре | четѣри | четѣри – **pluralia tantum** (**само множ.**) и мења се по именичкој промени на консонант (тип каѣне, одн. маѣри).

...

...

4

(диференцијалног) и деклинабилног првог дела (1, 2, 3...) и непроменљивог (сталног) и индеклинабилног другог дела (предл.-падеж. конструкције с бројем десатъ у Lsg)

Nsg јединъ (једина | једно) на десатѣ,

...

То су сл. бројеви:

[·Ѧ·] јединъ (једина | једно) на десатѣ

[·Ѧ·] двѣ (дѣвѣ | дѣвѣ) на десатѣ

[·Ѧ·] трѣ (трѣ | трѣ) на десатѣ

[·Ѧ·] четѣре (четѣрѣ | четѣрѣ) на десатѣ

[·Ѧ·] пѣтъ на десатѣ

[·Ѧ·] шѣтъ на десатѣ

[·Ѧ·] седѣмъ на десатѣ

[·Ѧ·] осѣмъ на десатѣ

[·Ѧ·] девѣтъ на десатѣ

Другу серију чине „десетице“ (бројеви 20–90), што се састоје из непосредне комбинације јединице и броја десатъ, чија деклинабилност и граматички број зависе од првог (главног, и уједно диференцијалног) члана конструкције.

То су сл. бројеви:

[·Ѧ·] двѣ десѣти

[·Ѧ·] трѣ десѣте

[·Ѧ·] четѣре десѣте

[·Ѧ·] пѣтъ десѣтъ

[·Ѧ·] шѣтъ десѣтъ

[·Ѧ·] седѣмъ десѣтъ

[·Ѧ·] осѣмъ десѣтъ

[ѣ] дѣвѣтъ дѣсѣтъ

Даље се деле на два подраздела: 20–40 и 50–90.

Бројеви 20–40 представљају **двојинске, одн. множинске конструкције с оба променљива дела:**

Ndu дѣва дѣсѣти = Adu

...

Npl трѣ дѣсѣте чѣтыре дѣсѣте

...

Бројеви 50–90 представљају **јединске конструкције с променљивим само првим** (главним, и уједно диференцијалним) **делом, док је други блокиран у партитивном Gpl** (када је оваква конструкција, број се понаша као прилог за количину):

Nsg пѣтъ дѣсѣтъ

...

Број 100

[ѣ] сѣто — бројна именица с. р. која се јавља у сва 3 граматичка броја и мења се по именичкој ѿ-промени (тип **сѣло**).

Nsg сѣто Npl сѣта Ndu сѣтъ = Adu

...

Као и за „десетице“ исти конструкцијски однос влада и за „стотине“: **бројеви 200–**

400 су двојинске, **одн. множинске** **конструкције** с оба променљива дела, а **бројеви 500–900** су **јединске конструкције** с променљивим првим делом, док је други блокиран у Gpl. То су сл. бројеви:

[·Ṣ·] дѣвѣ сътъ
 [·Ṭ·] трнѣ съта
 [·Ṡ·] чѣтырн съта
 [·Ṧ·] пѣтъ сътъ
 [·Ḥ·] шѣтъ сътъ
 [·Ṣ·] сѣдмѣ сътъ
 [·Ṡ·] осмѣ сътъ
 [·Ṣ· / ·Ḥ·] дѣвѣтъ сътъ

Број 1000

[·Ḍ·] стсл. тысащн (тысащн, тысаща / тысѣщн, тысѣща), ссл. тысоуща — **бројна именица ж. р. која се јавља у сва 3 граматичка броја и мења се по именичкој *jā*-промени** (попут богынн, или још једноставније доуша).

Као и за „десетице“ и „стотине“ исти систем важи и за **бројеве 2.000–4.000, одн. 5.000–9.000**. Постоји број 10.000 — **дѣсѣтъ тысѣщѣ**.

Именица тѣмѣ означавала је „**велико, неизбројиво мноштво**“ (али и „таму“) ≥ 10.000 .

РЕДНИ (ОРДИНАЛНИ) БРОЈЕВИ

Попут придева, **разликовали су облике неодређеног** (именичка промена) **и**

прѣкъ, прѣка, прѣко / прѣкъын, прѣкаѣа, прѣкоѣ
 вѣторъ, вѣтора, вѣторо / вѣторын, вѣтораѣа, вѣтороѣ
 третин, третнѣа, третнѣ / третин, третнѣаѣа, третнѣѣ
 ...
 пѣтъдесѣтънын 50.
 ...

У савр. српском књиж. јез. имају само одређени вид. Попут придева слажу се у роду, броју и падежу с именицом уз коју стоје.

Пр. *седам стотина деведесет и пет*
(спојено писање дозвољено је само на
банковним формуларима, нпр. на чековима)

8

Уп. савремени српски: *двоје, троје, четворо, петоро, шесторо...*

Пр. из савременог језика:

(а) уз именице у значењу младог бића у једн. с. р.: *двоје деце, троје унучади, четворо прасади...*

(б) уз именице које означавају људска бића различитог пола у једн. с. р.: *двоје, троје, четворо ... људи* (= мушкарци, жене и деца); **али**: *два човека, две жене, два деце*; такође, бројне именице само за мушкарце: *двојица, тројица, четворица ... људи*.

(в) за збир више предмета који представљају једну целину у множ. свих граматичких родова (уз именице *pluralia tantum*), нпр. *двоји, двоје, двоја* итд. – двоје маказе, четворе очи, шестора врата, седмора кола (→ бројни придеви)

У прошлости у једн. су били само облици с. р., док су у множ. и двој. били облици у свим грамтч. родовима = савремени српски.

Постоје и бројеви у прилошкој служби

јединою (јединою) „једном, једанпут“ > једнов | једном (прави прил.)

два крѣта „два пута“ (ном. двој., уп. двѣ сыны)

трн крата „три пута“ ... (ном. множ., уп. трн лѣта)

пѣть кратъ „три пута“ ... (+ ген. множ., уп. пѣть десѣтъ)

краты, крата, кратъ — мултипликативни прилошки облици, по пореклу хетероклитична именица м. р. *кратъ

Облик се прилагођава броју (двојина; множина; генитив множине), што је још у стсл. врло рано напуштено:

+ трн краты, пѣть краты ...— испољена је тежња ка адвербијализацији именице *кратъ у форми краты; **уп. српску речцу пѣт, пѣта уз одг. бројеве и др., која улази у сложене изразе (једанѣуѣ, дваѣуѣ ... десетѣ ѣуѣ); такође рѣд (једѣрѣд, двѣрѣд...).**

НАПОМЕНА:

За бројеве посебно научити њихове словне ознаке. На испиту углавном имамо питање препознавања бројева 11–19 и давање њиховог познопрасловенског (= стсл.) облика.

Нпр. 17: [·ѣѣ] — седмѣ на десѣте

Овако изгледа најчешће питање у вези с бројевима.